

zo laat Thuijs zien, was vooral een gelegenheidswetje, bedoeld om de Amsterdamse boosheid over de hoge kosten van Jaco's beroep te kalmeren. Het werd naderhand nauwelijks toegepast, mogelijk omdat dit soort beroepen zelden voorkwam.

Thuijs laat ook zien hoe Amsterdam er veel aan gelegen was om Jaco op het rad te kunnen leggen. Dat blijkt duidelijk uit de correspondentie tussen Amsterdamse schout en Haags hof, maar ook – al gaat Thuijs daar wat aan voorbij – door nadrukkelijk van stadswege het Amsterdamse publiek te wijzen op de misdaden van Jaco door een verslag daarvan en het vonnis in goedkope druk te verspreiden. Thuijs slaagt er echter niet in om de Amsterdamse gebetenheid op Jaco overtuigend te verklaren. Veelvuldig hint hij er op dat Jaco wellicht een oneerlijk proces heeft gekregen, waarbij vooral de Amsterdamse schout Ferdinand van Collen (1651-1735) onder zware verdinking komt te staan, maar doorslaggevend bewijs daarvoor ontbreekt, en hij schrikt dan ook terecht terug voor zo'n conclusie. Hoewel Thuijs wel een poging doet om de motieven van de schout onder de loep te nemen, richt hij zich nogal eenzijdig op de persoon en positie van de schout en diens verhouding tot het Amsterdamse patriciaat, maar heeft hij te weinig oog voor de rol die de publieke opinie zeker zal hebben gespeeld. Mede daardoor blijft onduidelijk waarom een terechtstelling van Jaco zo belangrijk was.

Ook waar het de beschrijving en bespreking van Jaco's *Nachleben* betreft, heeft Thuijs niet alles eruit gehaald wat er in zit. Terecht is hij zeer wantrouwend tegenover de achttiende-eeuwse beschrijvingen van Jaco's daden en einde, die hij plaatst in het in de achttiende eeuw populair geworden genre van de criminele biografie, maar het begrip van de mythevorming rondom Jaco had zich kunnen verdiepen als hij die had vergeleken met de mythevorming rondom andere beruchte roverhoofdmannen als Schinderhannes en de Achtkante Boer, die veelvuldig voorkomen in volksverhalen. Als gevolg daarvan is Thuijs er bijvoorbeeld wel in geslaagd alle namen van Jaco's mythische medeplichtigen thuis te brengen als andere criminelen die tussen 1716 en 1730 op het schavot terecht kwamen, maar heeft hij de 'Agtkanten Boer' niet thuis kunnen brengen. Een vergelijking tussen deze volksverhalen en die rondom Jaco had wellicht een helderder beeld opgeleverd van fictie en werkelijkheid in de 'Jaco-literatuur'.

Kortom, Thuijs' studie is een nuttige aanvulling op de gestaag groeiende rechtshistorische literatuur over de Republiek, maar laat nog veel vragen onbeantwoord. Maar hoewel het laatste woord over Jaco dan ook nog niet gezegd is, is *De ware Jaco* voortaan wel het uitgangspunt voor verder onderzoek naar en nadere duiding van het geval Jaco.

Henk Looijesteijn

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Frank Suurenbroek, *(On)begrensd land. De transformatie van de stadsrand van Haarlem* (Bussum: THOTH, 2007) 272 p. ISBN 978-90-6868-446-9. Tevens verschenen als proefschrift aan de Vrije Universiteit Amsterdam 2006.

Het afgelopen decennium werd gekenmerkt door een (hernieuwde) aandacht voor ruimte als een actieve variabele in het historisch onderzoek, in die mate zelfs dat sommige onderzoekers spreken over een heuse *spatial turn* in de geschiedschrijving. De meest belangrijke stimulans kan wellicht worden gevonden in de democratisering

van het Geografisch Informatie Systeem (GIS), waarmee ruimtelijke gegevens digitaal kunnen worden bewerkt en verwerkt. De ontwikkeling van wat wordt aangeduid als het Historisch GIS, waarbij de term historisch voornamelijk verwijst naar de specificiteit van het archivalisch bronnenmateriaal dat in digitale vorm dient te worden omgezet alvorens het kan worden ingevoerd, is een relatief nieuw gegeven. De voorliggende studie van Frank Suurenbroek sluit aan bij deze evolutie en vormt daarmee één van de eerste praktische voorbeelden van een Nederlandstalige studie die uitvoerig gebruik maakt van het GIS als methode voor historisch onderzoek.

De keuze voor Haarlem mag enigszins verwonderlijk heten. Niet alleen volgt deze stad in de vroege negentiende eeuw een eerder atypische ontwikkeling – waar de meeste West-Europese steden in deze periode worden gekenmerkt door een demografische expansie, wordt Haarlem geconfronteerd met een daling van het inwoneraantal, met alle gevolgen voor de ontwikkeling van het fysieke patroon van dien – maar bovendien blijkt uit de bibliografische referenties dat de negentiende-eeuwse stad, haar verschillende wijken en de omliggende gemeentes geen onontgonnen onderzoeksgebied vormen. Desondanks opteert Suurenbroek voor een studie van de Haarlemse stadsrand, een gebied dat bestaat uit de stadsvrijheid en een aantal autonome buurtgemeentes, en dit vanuit de premisse dat niet alle ontwikkelingen in de rand kunnen worden teruggevoerd op de stedelijke veranderingsprocessen. Met deze stelling voor ogen beoogt hij een unieke bijdrage te leveren aan de (historische) studie naar de stadsrand in het algemeen, en de ontwikkeling van ‘groot-Haarlem’ in het bijzonder. In de drie delen onderzoekt de auteur de ruimtelijke ontwikkelingen in dit gebied en analyseert hij de rol van de materiële en menselijke factoren in dit proces. Delen één en twee verlopen nagenoeg volgens hetzelfde stramien: voor het jaar 1832 (deel 1) en 1900 (deel 2; al vermeldt Suurenbroek hiervoor wel dat het geschetste beeld beter wordt beschouwd als een weergave van de situatie in het laatste decennium van de negentiende eeuw dan als de toestand in het jaar 1900) bestudeert hij, met het kadaster als voornaamste bron, de fysieke omstandigheden, de ruimtelijke structuur, de functies en het grondbezit van dit gebied. Hiertoe verdeelt hij de stadsrand in vier kwadranten waarop hij telkens nauwgezet dezelfde oefening toepast. In deel drie tracht hij de meest ingrijpende veranderingen in deze periode, die hij aanduidt als zijnde de ontwikkeling van de woningbouw, de industrie en landbouw, te duiden aan de hand van de actoren en institutionele factoren die hij verantwoordelijk acht voor deze evolutie. Door de veranderingen te verbinden aan zowel ruimtelijke factoren als aan institutionele en particuliere actoren, illustreert Suurenbroek de verscheidenheid van de stadsrand die zich, net als de stad zelf, niet eenduidig heeft ontwikkeld. Bovendien toont hij hiermee aan dat de transformatie van dit gebied het resultaat is van een complex samenspel van zowel menselijke als materiële elementen, en niet kan worden gezien als de uitkomst van het uitgekiend plan van één enkele actor.

Toch dreigt deze studie te verzanden in een narratief betoog, niet in het minst omwille van de gekozen onderzoeksmethode. Het gebruik van GIS levert weliswaar heel wat indrukwekkend kaartmateriaal op, maar toch kan de lezer zich niet van de indruk ontdoen dat de inspanning die deze arbeidsintensieve methode vereist hier niet in verhouding staat tot de uiteindelijke opbrengst. Vooral in delen één en twee van het proefschrift lijkt de methode de bovenhand te krijgen op de vraagstelling en komt de meerwaarde die GIS aan dit type onderzoek wordt verondersteld te leveren niet duidelijk uit de verf. Bovendien herleidt de focus op de methode het dynamisch proces dat de ruimtelijke transformatie van de stadsrand is tot een eerder statisch gegeven.

De optie om de toestand van 1832 op een thematische wijze te vergelijken met deze van 1900 – die dan nog eens *niet* de toestand van 1900 blijkt te zijn – verhindert de lezer zicht te krijgen op de reële ontwikkelingen die zich in de tussenliggende 70 jaar hebben voltrokken. Zo blijven eventuele versnellingen, vertragingen, verschillen en interacties in het proces grotendeels buiten beeld. Anderzijds dreigt de soms al te nadrukkelijke focus op de stadsrand als autonoom gebied het onderwerp van deze studie te veel los te willen zien van de ontwikkelingen in de oude binnenstad, en dit in een periode waarin door het slechten van de stedelijke omwallingen de grens tussen ‘binnen’ en ‘buiten’ juist steeds meer ging vervagen. Ook hier lijkt de indruk te ontstaan dat het tijdrovende gebruik van het GIS het verzamelen en analyseren vanrijkend kwalitatief bronnenmateriaal – waardoor heel wat van deze kritiek zou kunnen worden opgevangen – naar de achtergrond heeft verdrongen.

(On)begrensd land biedt zeker interessante lectuur voor wie zich wenst te verdiepen in de geschiedenis van Haarlem en de studie van de (negentiende-eeuwse) stadsrand, maar het levert vooral een interessante illustratie van de mogelijkheden en valkuilen die het werken met GIS met zich meebrengt.

Stephanie Van Houtven
Vrije Universiteit Brussel
Departement Geschiedenis

P.E. Werkman en R. van der Woude, *Wie in de politiek gaat is weg? Protestantse politici en de christelijk-sociale beweging* (Hilversum: Verloren 2009) 366 p.
 ISBN 978-90-8704-105-2.

In deze bundel biografische schetsen staat het verwijt aan de cnv-voorman C. Smeenk, toen hij in de jaren twintig de overstap naar het parlement maakte, centraal: eenmaal in de politiek zou hij zijn strijdmakkers vergeten zijn. De samenstellers van de bundel stellen terecht een vraagteken bij deze veel gehoorde opvatting. Deze opvatting kan al gerelativeerd worden door de veranderingen in de politieke cultuur van de afgelopen twee eeuwen. In de negentiende eeuw van Thorbecke regeerde de elite zonder last of ruggespraak. Parlementariërs behoorden onafhankelijk te zijn en het landsbelang te dienen. De rijke Friese houthandelaar Walle Oppedijk (1834-1893), die zijn wortels had in de strijd voor het christelijk onderwijs, gold als een dergelijk standspoliticus. Eenmaal in de Tweede Kamer was hij het christelijk onderwijs niet vergeten, maar door de mores van de tijd boog hij zich over de postwet en de bootverbinding tussen Enkhuizen en Stavoren.

Nu heeft de onafhankelijke politicus van Thorbecke nooit echt bestaan, maar het contrast met de ‘beginselpolitiek’ die met Abraham Kuyper en Ferdinand Domela Nieuwenhuis aan het einde van de negentiende eeuw opkwam was groot. Deelbelang en algemeen belang botsten, soms werd het deelbelang zelfs boven het algemeen belang gesteld. De verontwaardiging bij de oude regenten was groot, de strijd van de nieuwkomers was meeslepend, kortom politiek werd leuk.

Belangenbehartiging werd onderdeel van de politiek en mondde in de hoogtijdagen van de verzuiling uit in onbeschaamd lobbyen. Barend Biesheuvel (1920-2001) was hier een voorbeeld van. Als Kamerlid besprak hij zijn eigen ingebrachte voorstellen van het Landbouwschap en van de Christelijke Boeren- en Tuindersbond waar hij